

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ ТА ЙОГО ЗАХИСТ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кузніченко О. В., Ільченко М.

В статті авторами проаналізовано та роз'яснено наукову проблему щодо конституційного права на освіту та його захист в умовах євроінтеграції. На основі національного та міжнародного законодавства з'ясовано місце права на освіту в системі прав людини, з'ясовано його зв'язок з конституційними правами. Запропоновано авторське визначення конституційного права на освіту.

Також приділено особливу увагу інтеграції освіти у європейський простір. На виконання конституційних положень щодо ефективної реалізації права на освіту здійснюється реформування та модернізація, в тому числі, й в галузі правової, системи освіти та адаптація її до європейської. Для євроінтеграції в освіті найбільш важливою є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З'ясовано, що Міністерством освіти і науки приділено значну увагу щодо реформування стану сфери освіти та науки в умовах війни.

Проаналізовано конституційні гарантії, що належать до конституційного права на освіту та його захист. Серед гарантій виокремлено особливу гарантію - захисту конституційного права на освіту. З'ясовано на підставі дослідження наукових праць, судової практики національного та Європейського суду з прав людини реалізацію гарантії захисту. Було досліджено категорію здобувачів вищої освіти та основні способи захисту, що використовуються зазначеною категорією осіб. Виокремлено, що здобувачі вищої освіти найчастіше використовують способи самозахисту та судового захисту. На підставі аналізу чинної судової практики, було виявлено, що підставами звернень стали: невизнання документа про вищу освіту (проведення процедури визнання в Україні іноземного освітнього документа про вищу освіту); порушення прав на вищу освіту положеннями нормативно-правовими актами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень; оскарження рішень апеляційної комісії Українського центру оцінювання якості освіти з питань відмови в реєстрації, порушень під час проведення чи результатів зовнішньому незалежному оцінюванню; відкритості незалежного оцінювання та завчасного інформування студентів щодо.

Ключові слова: освіта, право на освіту, конституційне право на освіту, захист, конституційні гарантії, євроінтеграція, європейський простір.

Kuznichenko O., Ilchenko M. The constitutional right to education and its protection in the conditions of European integration

In the article, the authors analyzed and explained the scientific problem of the constitutional right to education. On the basis of national and international legislation, the place of the right to education in the system of human rights has been clarified, and its connection with constitutional rights has been clarified. The author's definition of the constitutional right to education is proposed.

Special attention is paid to the integration of education into the European space. In order to fulfill the constitutional provisions regarding the effective realization of the right to education, the education system is being reformed and modernized, including in the field of law, and its adaptation to the European one. The Association Agreement between Ukraine and the European Union is the most important for European integration in education. It was found that the Ministry of Education and Science paid considerable attention to reforming the state of education and science in wartime conditions.

The constitutional guarantees that belong to the constitutional right to education are analyzed. Among the guarantees, a special guarantee is singled out - the protection of the constitutional right to education. The implementation of the guarantee of protection has been clarified on the basis of a study of scientific works, judicial practice of the national and European Court of Human Rights. The category of higher education seekers and the main methods of protection used by this category of persons were investigated. It is highlighted that higher education students most often use methods of self-defense and legal protection. On the basis of the analysis of the current judicial practice, it was found that the grounds of the appeals were: non-recognition of the document on higher education (conducting the procedure of recognition in Ukraine of a foreign educational document on higher education); violation of the rights to higher education by provisions of regulatory and legal acts of executive authorities, local self-government bodies and other subjects of power;

appealing the decisions of the appeal commission of the Ukrainian Center for the Evaluation of the Quality of Education on the issues of refusal of registration, violations during the conduct or results of an external independent evaluation; openness of independent assessment and early informing of students about.

Keywords: *education, right to education, constitutional right to education, protection, constitutional guarantees, European integration, European space.*

Конституційне право на освіту є однією із найважливіших та водночас - однією з найскладніших для науки конституційного права прав людини. Набуття чинності з 5 вересня 2017 р. Закону України «Про освіту», а також прийняття нових нормативно-правових актів в галузі освіти, погоджених із вищевказаним законом, ставить на порядок денний питання про якість та повноту конституційно-правових гарантій права на освіту, способи захисту зазначеного права.

28 лютого 2022 р. президент України Володимир Зеленський підписав заяву на вступ України до ЄС. 1 березня 2022 р. Європарламент проголосував за статус кандидата на членство у ЄС для України. Ця підстава є вирішальною, адже вплив євроінтеграційних процесів на освіту і науку відображені в реформах Міністерства освіти і науки України. Вони покликані утвердити кращі стандарти європейської освітньої і наукової традиції в українському суспільстві [1; 2].

24 лютого 2022 року розпочалася військова агресія Російської Федерації. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженням Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, в Україні було введено воєнний стан [3]. Як зазначає уповноважений Верховної ради з прав людини Дмитро Лубінець, від початку повномасштабної війни зареєстровано 4,7 млн. внутрішньо переміщених осіб. Понад 14,5 млн. українців виїхали після 24 лютого, а мінімум 11,7 млн. — виїхали до країн Євросоюзу, 7,7 млн зареєстровано в Європі, як одержувачів тимчасового захисту [4]. Тому, ми вважаємо, що ця підстава підсилює актуальність обраної теми дослідження.

Було проаналізовано роботи наступних вітчизняних науковців таких, як Антонюка В., Винницького М., Володько М.М., Грезіна О.М., Лисих О.Ф., Пряміцина В.Ю., Яремчука В. Д. тощо. З огляду на те, що питання конституційного права на освіту та його захисту розкрито не в повному обсязі, ми вважаємо, що обрана тема дослідження є актуальною.

Мета полягає у проведенні правового аналізу права на освіту, як об'єктивного права, що закріплюється на конституційному рівні, та суб'єктивного права, носієм якого є кожен індивід, а також способів захисту зазначеного права з огляду на національний та європейський прецедент.

У широкому сенсі освіту можна визначити як весь процес суспільного життя, за допомогою якого окремі фізичні особи та соціальні групи свідомило здійснюють внутрішній розвиток та розвиток своїх особистих якостей, здібностей, схильностей та знань на благо національної та міжнародної спільноти.

Право на освіту представляє собою передбачені нормами міжнародного та національного права вид та міра можливої поведінки (діяльності) людини, яка спрямована на розвиток власної індивідуальності та особистості шляхом здобуття, розвитку, тренінгу знань, умінь, навичок, компетенцій, поглядів, переконань, досвіду, здібностей в ході навчання та власної цілеспрямованої діяльності [5, с. 299]. У ст. 26 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. визнано право на освіту одним з основних прав людини [6].

В.Д. Яремчук зазначає, що конституційному праву на освіту притаманні родові ознаки усіх прав людини. Зокрема, право на освіту має: загальний характер (є неодмінною складовою конституційно-правового статусу людини), постійний характер (передбачає можливість його реалізації протягом усього життя) та гарантований характер (не допускає протиправних обмежень його реалізації, передбачає забезпечення органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, політичними партіями, навчальними закладами) [5, с. 299].

Стаття 26 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. зазначає, що освіта має бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав і основних свобод [6].

Також слід згадати Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12.1960 р., де зазначено, що держави-учасниці зобов'язалися розробити і впроваджувати загальнодержавну політику, яка б використовувала відповідні національним умовам і звичаям методи для здійснення рівності можливостей у галузі освіти (ст. 4) [7].

З огляду на це, Україна має досить розгалужену систему національного законодавства, де Основним законом є Конституція України від 28.06.1996 р., а також ряд інших галузевих законів - «Про освіту» від 05.09.2017 р., «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., «Про повну загальну

середню освіту» від 16.01.2020 р., «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р., «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р. тощо. Важливе місце посідають також підзаконні нормативно-правові акти. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 23 листопада 2011 р. № 1392. Зазначений перелік не є вичерпним.

Основним, і самим головним нормативно-правовим актом, що визначає та закріплює невід'ємне право на освіту на території України є Конституція України від 28.06.1996 р. Відповідно до ст. 53 Конституції України право на освіту гарантовано кожному. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [8].

З огляду на це, можливо прийти до наступного висновку, що під конституційним правом на освіту слід розуміти передбачені гарантії визнані та закріплені у нормах Основного Закону, а також конкретизовані у нормах галузевого законодавства, з метою створення умов виконання громадянами низки власних конституційних обов'язків, підтримки солідарності суспільства та збереження культурної спадщини.

Виходячи з вищевказаного, можна виділити такі конституційні норми національного законодавства і виділити такі гарантії, що надаються державою в освітній сфері:

1) пряме закріплення визнання та гарантії конституційного права кожного на освіту (ч.1 ст. 53 Конституції України);

2) закріплення гарантій права освіти стосовно рівня освіти: гарантія права отримання загальнодоступного і безоплатного дошкільного, основного загальної та середньої професійної освіти державних чи комунальних освітніх установах і підприємствах (ч. 3 ст. 53 Конституції України); гарантія права на здобуття вищої освіти в державному або комунальному освітньому закладі та на підприємстві на конкурсній основі (ч.4 ст. 53 Конституції України); обов'язковість отримання дітьми загальної освіти та відповідні обов'язки їхніх батьків або осіб, які їх замінюють (посилена гарантія права на здобуття загальної освіти) (ч.2 ст. 53 Конституції України);

3) закріплення гарантій дозволу та забезпечення різних форм реалізації конституційного права на освіту: гарантії можливостей здобуття освіти у різних формах (ч. 3 ст. 53 Конституції України); гарантії можливостей здобуття освіти у формі самоосвіти (інформальної освіти) (ст.8 Закону України «Про освіту»); визнання людини, її права і свободи вищою цінністю, зобов'язання визнання, дотримання та захисту права і свободи людини і громадянина обов'язком держави (стаття 3 Конституції України);

4) конституційне положення, що виключно законами України визначаються загальні питання виховання, освіти, культури і охорони здоров'я (п. 6), ч. 1 ст. 92 Конституції України);

5) гарантії фундаментальних конституційних прав, похідним яких є конституційне право на освіту: права на життя у взаємозв'язку з правом на повагу до його гідності (ч. 1 ст. 27 та ч. 1 ст. 28 Конституції України), права на вільний розвиток людини (ч. 3 ст. 10 Конституції України), свободи творчості (ч. 1, 2 ст. 54 Конституції України), прав у сфері культури (ст. 54 Конституції України), права на інформацію (ст. 32 Конституції України).

Тобто, конституційне право на освіту одночасно виступає і механізмом, який забезпечує можливості повноцінної реалізації зазначених прав.

Слід зазначити, що так, як Україна є кандидатом у членство в ЄС, то досить велику увагу приділяється на інтеграцію вищої освіти у європейський простір. Тому, для повноцінної реалізації механізму конституційних прав на освіту, адаптація національного законодавства до європейського є вельми актуальною. Як відмітила Антонюк В., для євроінтеграції в освіті найбільш важливою є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, де в ст. 431 Глави 23 визначено курс на активізацію співпраці в галузі вищої освіти, спрямованої на реформування та модернізацію СВО, підвищення її якості та важливості, зближення систем вищої освіти в рамках Болонського процесу. Наприклад, в ухваленому в 2014 р. законі України «Про вищу освіту» містяться норми болонського процесу, що спрямовані на якісну підготовку конкурентоспроможного людського капіталу для високо-технологічного та інноваційного розвитку країни. Підготовлена фахівцями Міністерства Освіти і науки України Стратегія розвитку вищої освіти на 2021-2031 рр. також спрямована на вирішення проблем шляхом організаційного забезпечення умов інтеграції у європейський та світовий науково-освітній про-

стір, інтернаціоналізації науково освітнього процесу та активного залучення іноземних студентів до навчання в Україні [9, с. 587].

З огляду на це слід відмітити, що з 2014 року на території України було проведено дві глобальні реформи в галузі освіти, а саме:

1) запроваджено автономію закладів вищої освіти, через яку зближено українську систему вищої освіти з європейською. Серед інституційних змін – впровадження трирівневої структури (бакалавр, магістр, доктор філософії), створення незалежної від МОН системи забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), завершення реформи аспірантури, скасування дипломів державного зразка тощо.

2) запроваджено компетентністний підхід до визначення змісту освіти на всіх рівнях базової освіти, зокрема, через Нову українську школу (НУШ). Змінено підходи до навчання в молодших класах, модернізовано шкільну програму, систему підвищення кваліфікації вчителів.

Міністерство Освіти і науки України зазначає, що станом на листопад 2022 року було проведено ряд реформ щодо: стану сфери освіти і науки в умовах війни; позитивний вплив Програми «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України»; прогрес у реформуванні вищої освіти, зокрема в контексті інтеграції до Європейського простору вищої освіти; розбудову нової системи освіти дорослих; інтеграцію до Європейського дослідницького простору; ключові кроки в здійсненні цифрової трансформації освіти і науки [10; 11, с. 8].

Тобто, Україна у своєму чинному законодавстві закріпила основні міжнародні й європейські стандарти щодо забезпечення права на освіту та визначила юридичні гарантії права на освіту, які є явищами правової дійсності; конкретизовані в нормативно-правових актах; реалізуються органами держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, учасниками освітнього процесу у межах повноважень для забезпечення права на освіту; об'єктом їх гарантування є право на освіту [5, с. 301].

Слід відмітити, що однією з гарантій, що визначена у Конституції України, та, яка також пов'язана з правом на освіту є право на захист. Неподібно випадки, що споживачам освітніх послуг, доводиться використовувати зазначене право, що гарантоване Основним Законом.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом [8]. Слід відмітити, що спосіб судового захи-

сту визнають більшість вчених з проаналізованих нами публікацій, схиляються до того, що ця правова гарантія є найбільш дієвою. На нашу думку, позасудовий захист також має значне місце серед захисту права на освіту. В контексті теми дослідження, ми досліджували наявні способи захисту, які можливо використати здобувачам вищої освіти (далі - ЗВО).

Отже, можливо виділити наступні способи захисту, що використовується ЗВО для реалізації свого конституційного права на освіту:

1. Самозахист. Самозахист є засобом неюрисдикційної форми захисту. Як приклад, можливо привести самостійне спілкування та вирішення конфліктів з викладачами [12, с. 38]. Реалізація самозахисту можлива в наступних формах:

1.2. Захист шляхом звернення до декану або ректора.

1.3. Захист за участю органів студентського самоврядування [13, с. 28].

2. Адміністративний захист. В цьому разі під «захистом» мається на увазі передбачена законодавством діяльність відповідних публічних органів щодо поновлення порушеного права, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягання до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних дій, внаслідок яких було завдано шкоди правам та інтересам суб'єктів [14, с. 3].

3. Судовий захист. Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України. Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати, як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина, і саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України. Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право. А за змістом ч. 2 ст. 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [8].

Отже, ЗВО мають право звернутися до суду із захистом свого конституційного права. Слід вимітити, що ЗВО досить активно користується зазначеною гарантією. З аналізу переглянутих справ зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері освіти, науки, культури та спорту, пов'язаних із захистом прав здобувачів вищої освіти останніх минулих років (з 01.01.2019 р.),

встановлено, що основними причинами виникнення спорів стали, зокрема: невизнання документа про вищу освіту (проведення процедури визнання в Україні іноземного освітнього документа про вищу освіту); порушення прав на вищу освіту положеннями нормативно-правовими актами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень; оскарження рішень апеляційної комісії Українського центру оцінювання якості освіти з питань відмови в реєстрації, порушень під час проведення чи результатів зовнішньому незалежному оцінюванню; відкритості незалежного оцінювання та завчасного інформування студентів щодо.

До суду за захистом своїх прав звертались наступні категорії громадян України: особи, які здобули вищу освіту в іноземних ВНЗ; особи, які мали намір здобувати вищу освіту в ВНЗ України; особи, які здобувають вищу освіту в ВНЗ України. Відповідачами виступали Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України (надалі - МОН) та його компетентні органи, Український центр оцінювання якості освіти вищій навчальні заклади ступенів вищої освіти на території України.

Дослідженням виявлено, що найбільша категорія подібних справ виникає з порушення процедурних питань відповідачами при прийнятті ними рішень в межах їх компетенції та/або нормативно-правових актів в цілому чи окремих їх положень, що оскаржувались.

Також, при розгляді даних справ судовими установами не зважаючи на те, що рішення, дії суб'єкта владних повноважень не можуть бути упередженими, тобто відмовляли у задоволенні позовних вимог найчастіше з підстав, що ними не виявлено при розгляді справи порушень прав позивачів, або право оскаржити нормативно-правовий акт мають особи, щодо яких його застосовано, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт. При цьому, практично у кожному рішенні суди застосовували позицію ЄСПЛ (в аспекті оцінки аргументів учасників справи у касаційному провадженні), сформувану в п. 58 рішення у справі «Серявін та інші проти України» (№ 4909/04): згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються; хоча п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних сво-

бод зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент; міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення [15, п. 58; 16, ст. 6; 17, п. 29].

Викладене свідчить, що виявляється фактично формальне та поверхове відношення з боку судів першої та другої інстанцій при розгляді справ даної категорії, а висновки судів касаційної інстанції з позицій викладених у справах практично відсутні. Слід враховувати те, що судові збори за розгляд справи у суді та користування правовою допомогою з боку фахівців становить значні грошові витрати, а здобувачі вищої освіти є в більшій частині вразливою категорією суспільства, не мають постійного заробітку, що обмежує їх у доступі до судового захисту та звуження судової практики даної категорії справ. Неналежний рівень підготовки та збирання доказів, невірний спосіб захисту, відсутність належного рівня правової допомоги з боку фахівців, байдужість судових установ та формальний підхід до вирішення справ призводять до негативного результату.

Наприклад у справі № 160/4955/19 від 18 грудня 2019 року рішенням Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 02.09.2019 року, яке залишено без змін постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 18.12.2019 р. відмовлено у задоволенні позовних вимог з підстав встановлення під час розгляду справи факту невідповідності диплому офіційно затвердженому стандарту оформлення документів про освіту в країні походження, а також відсутність у навчального закладу, який видав диплом, акредитації на зазначену у дипломі спеціалізацію [18].

У справі № 640/698/21 рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 23.11.2022 року відмовлено у задоволенні позовних вимог про видачу диплому про вищу освіту державного зразка за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за напрямком «лінгвістика» на підставі диплому бакалавра, виданого нелегітимними структурами, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях України. Державний освітній заклад в Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності України відсутній, а інформація про факт навчання не підтверджується даними, що міститься в ЄДЕБО [19].

Сьогодні одним із основних і найбільш дієвих міжнародних органів, які здійснюють захист, в тому числі, і прав здобувачів освіти, є Євро-

пейський суд з прав людини (далі - Суд, ЄСПЛ), заснований Європейською конвенцією з захисту прав людини і основоположних свобод. Як ми зазначали раніше, українські суди часто звертаються до правових висновків ЄСПЛ в ході розгляду і прийняття тих чи інших справ, відповідно до вимог Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 3477-IV [20].

Правові позиції Європейського Суду з прав людини, як гарантія права на освіту, виходять з того, що: право на освіту є базовим для розвитку інших прав; дискримінація у сфері освіти за будь-якими ознаками неприпустима; право на освіту передбачає доступ до навчальних закладів, якісну освіту та офіційне визнання здобутої освіти; у галузі освіти забезпечується плюралізм; захист права на освіту здійснюється у системному зв'язку з іншими фундаментальними правами; при розгляді справ з питань освіти враховується особливість правового регулювання права на освіту на національному рівні та ситуація, що складається в конкретному випадку [21, с. 3]

Стаття 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини зазначає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.

На виконання статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини Європейський суд виходить з того, що суб'єктами права, передбаченого статтею 2 Протоколу № 1 є, як діти, так і дорослі, тобто, будь-яка особа, яка бажає скористатись правом на освіту (*Velyo Velev* проти Болгарії). Також, суд зазначає, що право на освіту за своїм характером вимагає регламентування з боку держави, котре може змінюватись з часом і залежно від місця, відповідно до потреб і ресурсів громади і конкретних осіб. Таке регламентування не повинне у жодному випадку спричиняти порушення суті права на освіту або суперечити іншим правам, захищеним Конвенцією. Конвенція вимагає також справедливої рівноваги між забезпеченням загального інтересу громади і повагою до основоположних прав людини (*Affaire linguistique belge*, § 5, стор. 32) [23, с. 7].

Виходячи з вищезазначеного, слід сказати, що право на освіту в своїй основі є одним з фундаментальних природних прав людини, це одне з тих прав, що належать людині виключно за фак-

том того, що вона є людиною, від самого її народження.

Під конституційним правом на освіту слід розуміти передбачені гарантії визнані та закріплені у нормах Основного Закону, а також конкретизовані у нормах галузевого законодавства, з метою створення умов виконання громадянами низки власних конституційних обов'язків, підтримки солідарності суспільства та збереження культурної спадщини.

Відповідно до Конституції України держава прийняла на себе обов'язок забезпечити необхідні та достатні можливості повноцінної та без жодної дискримінації реалізації цього права. Щодо таких прав держава виступає виключно, як гарант і захисник, але держава може і не обмежуватися якимось мінімумом у встановленні гарантій та забезпеченні права на освіту, надаючи додаткові гарантії цього права в розширеній та деталізованій його інтерпретації.

З огляду на це, існує розгалужена система гарантій, які визнані та закріплені в Конституції України. Систематизувавши їх можливо виділити наступні групи: 1) гарантії визнання конституційного права кожного на освіту; 2) закріплення гарантій права освіти стосовно рівня освіти; 3) закріплення гарантій дозволу та забезпечення різних форм реалізації конституційного права на освіту; 4) гарантія закріплення виключно законами України загальних питань щодо виховання, освіти, культури, охорони здоров'я тощо; 5) гарантії фундаментальних конституційних прав, похідним яких є конституційне право на освіту.

З огляду на вищезазначене, можливо також виділити і особливу, шосту групу - гарантії захисту конституційного права на освіту. Особливість цієї групи виходить з того, що ці гарантії мають більш диспозитивний характер. Тобто, здобувач на власний розсуд визначає, користуватися цією гарантією чи ні. В ході дослідження, ми з'ясували, що реалізація конституційного права на захист у освітній сфері реалізується шляхом самозахисту та за допомогою судового захисту.

З проаналізованих нами справ, ми з'ясували, що так, як Україна активно запроваджує реформи у освітній сфері з максимальним наближенням до європейської, доцільно було б внести зміни у підході до захисту права на освіту споживачами освітніх послуг. На нашу думку, доцільно було б запровадити, для більш ефективної реалізації конституційного права на освіту та його захисту наступні заходи:

1. Запровадити заходи в ВНЗ та у судових установах, що будуть пов'язані підвищенням правової грамотності здобувачів освіти: «Як захистити свої конституційні права на вищу освіту».

2. Звільнити від судового збору та інших судових витрат здобувачів вищої освіти при зверненні до суду при розгляді даної категорії справ, як матеріально несформованих молодих громадян.

3. Внести зміни до законодавства щодо запровадження безоплатної правової допомоги здобувачам вищої освіти при розгляді даної категорії справ.

Література

1. Реформи МОН направлені на євроінтеграцію України, - Сергій Шкарлет. Міністерство освіти і науки України. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/reformi-mon-napravleni-na-yevrointegraciyu-ukrayini-sergij-shkarlet> (дата звернення 12.12.2022 р.)

2. Логвиненко Б., Половинка В., Пельц І., Юзефік К. Чому Україні треба ЄС, а ЄС зараз треба Україна. *Ukrainer*. 2022. URL: <https://ukrainer.net/ukraina-eu/> (дата звернення 12.12.2022 р.)

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 19. Ст. 13.

4. Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого. Слово і діло. Аналітичний портал. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-vuyixalo-kordon-24-lyutoho> (дата звернення 12.12.2022 р.)

5. Яремчук В. Д. Право на освіту в системі прав людини. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару, 23 червня 2022 рік. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 299-302.

6. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 12.12.2022 р.)

7. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Міжнародний документ від 14.12.1960 р. Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/konventsija-pro-borotbu-diskriminatsiyu-1960-22869.html> (дата звернення 12.12.2022 р.)

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

9. Антонюк В. Інтеграція України в європейський освітній простір для формування сучасного людського капіталу. *Журнал Європейської економіки*. 2021. Том 20, № 3 (78). С. 573-595.

10. Винницький М. Як розвивати освіту після війни. *ZN,UA*. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-rozvivati-osvitu-pislja-vijni.html> (дата звернення 12.12.2022 р.)

11. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni> (дата звернення 12.12.2022 р.)

12. Пряміцин В.Ю., Лисих О.Ф. Самозахист прав здобувачів вищої освіти як основа реалізації права на вищу освіту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Том 1. Вип. 49. С. 36-40. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34617/1/%D0%A1%D0%90%D0%9C%D0%9E%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%20%D0%97%D0%94%D0%9E%D0%91%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%A7%D0%86%D0%92.pdf> (дата звернення 12.12.2022 р.)

13. Пряміцин В.Ю., Володько М.М. Захист права на вищу освіту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №1. С.27-30. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/9.pdf (дата звернення 12.12.2022 р.)

14. Обущак О.О., Обущак С.А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_36_7.pdf (дата звернення 12.12.2022 р.)

15. Рішення Європейського суду з прав людини «Серявін та інші проти України» N 4909/04 від 10.02.2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/974_672 (дата звернення 12.12.2022 р.)

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950 року. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення 12.12.2022 р.)

17. Рішення Європейського суду з прав людини «Руїс Торіха проти Іспанії» 303-Авід 09.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_360 (дата звернення 12.12.2022 р.)

18. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду у справі № 160/4955/19 від 02.09.2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86708432> (дата звернення 12.12.2022 р.)

19. Рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 640/698/21 від 23.11.2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107488183> (дата звернення 12.12.2022 р.)

20. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року № 3477-IV.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 12.12.2022 р.)

21. Грезіна О.М. Захист прав учасників освітнього процесу: компаративне дослідження. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16063/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%93%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=4&isAllowed=y (дата звернення 12.12.2022 р.)

22. Протокол до Європейської конвенції з прав людини: Протокол від 20.03.1952 р. №1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення 12.12.2022 р.)

23. Довідник із застосування статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини - Право на освіту. Європейський суд з прав людини. 2017. С. 21. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_UKR.pdf (дата звернення 12.12.2022 р.)

*Кузніченко О. В.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри цивільного
та трудового права
Одеського національного морського університету*

*Ільченко М.,
студентка 4 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового морського
гуманітарного інституту
Одеського національного морського
університету*